



Ο ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ ΤΟΥ ΓΝΕΑΙΟΥ ΤΩΝ
ΛΑΘΗΝΩΝ ΣΤΑΜΑΤΙΟΣ ΚΛΕΑΝΘΗΣ

(1802 — 1862)

πὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῶν ἑορτῶν τῆς Ἑκατονταετηρίδος τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, ματαίως θ' ἀνεζήτει τις τὴν βιογραφίαν τοῦ ἀρχιτέκτονος Σταματίου Κλεάνθους¹, ὁ ὁποῖος μετὰ τοῦ Γερμανοῦ Ἐδουάρδου Σάουμπερτ κατήρτισε τὸ πρῶτον σχέδιον τῆς πόλεως τῶν νεωτέρων Ἀθηνῶν καὶ ἀνήγειρε, ὡς ἐπεκράτησε νὰ λέγηται, τὴν οἰκίαν εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐφιλοξενήθη κατ' ἀρχὰς τὸ Πανεπιστήμιον.

Καὶ ἐγὼ ἐπὶ πολὺν ἀκόμη θ' ἀνεζήτησον πληροφορίας περὶ αὐτοῦ, εἰς τὴν νεοελληνικὴν ἱστορίαν, εἰς τὰ σχετικὰ λεξικά, εἰς τὰ δημόσια καὶ ἰδιωτικὰ ἀρχεῖα καὶ εἰς τὰς ἐφημερίδας τῆς ἐποχῆς, ἃν φίλος δὲν μοὶ ἀνέφερεν ὅτι εἰς τὸν οἶκον τοῦ συγγενοῦς του Μιλτιάδου Ράλλη, τοῦ ἄλλοτε νομικοῦ συμβούλου, πατρὸς τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Κωνσταντίνου Ράλλη, ἐσύχναζεν εἰς παλαιότεραν ἐποχὴν μία κυρία Κλεάνθους.

Μὲ τὴν νύξιν αὐτὴν ἐξηκρίβωνα τὴν ἐπομένην ὅτι ἡ κυρία Κλεάνθους ἦτο ἡ σύζυγος τοῦ ἀρχιτέκτονος καὶ ὅτι ὁ Μιλτιάδης Ράλλης ἦτο ὁ τελευταῖος δικηγόρος τοῦ Κλεάνθους καὶ τῆς οἰκογενείας του.

¹ Δ. Γρ. Καμπουρόγλου. Μελέται καὶ Ἔρευναι Τομ. I. σ. 274 καὶ σ. 411 Σημ. 31α.

Τὴν δὲ 23^{ην} Σεπτεμβρίου 1916 ἐλάμβανα ἀπὸ τὸν ἀκμαιότατον πρεσβύτερον Μιλτιάδην Ράλλην, εἰς τὴν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀχαρνῶν οἰκίαν του, τὰς κατωτέρω πληροφορίες, τὰς ὁποίας παρὰ τὰ 78 χρόνια του μοὶ εἶπεν ἀπὸ μνήμης, μὲ λεπτομερείας αἵτινες μὲ κατέπληξαν.

Τὰς πληροφορίες αὐτάς, τὰς ὁποίας συνεπλήρωσα ἐφ' ὅσον ἠδυνάμην, δημοσιεύω σήμερον, διὰ νὰ δώσω ἀφορμὴν εἰς τοὺς ἐνδιαφερομένους νὰ ἐρευνήσουν καλύτερον καὶ παράσχουν πλήρη τὴν εἰκόνα τοῦ ἀρχιτέκτονος Σταματίου Κλεάνθους, χωρὶς νὰ ἔχω τὴν παραμικρὰν ἀξίωσιν νὰ καταπατήσω ξένα δι' ἐμὲ οἰκόπεδα τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας τῶν φίλων μου Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Θεοδώρου Βελλιανίτου καὶ ἄλλων.

*
**

Κατὰ τὸν Μιλτιάδην Ράλλην, ὁ Σταματίος Κλεάνθης κατήγετο ἀπὸ τὸν Βελβεντὸ τῆς Μακεδονίας (κωμόπολις πλησίον τῆς Ναούσης). Ἐσπούδασε τὴν ἀρχιτεκτονικὴν εἰς τὸ Βερολίνον. Κατῆλθε εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἐνυμφεύθη τὴν Εὐφροσύνην Καρατζᾶ, ἀδελφὴν τοῦ στρατηγοῦ Καρατζᾶ. Ἦτο εὐπορος. Δὲν ἀπέκτησε τέκνα.

Πρὶν ἀκόμη ἀποφασισθῆ ἡ μεταφορὰ τῆς Πρωτεύουσας εἰς τὰς Ἀθήνας, ὁ Κλεάνθης κατεγίνετο μὲ τὸν Σάουμπερτ εἰς τὸν καταρτισμὸν τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως ταύτης. Ἠγόρασε πολλὰ γήπεδα εἰς διαφόρους θέσεις τῶν Ἀθηνῶν. Ἀπὸ τὴν Σααδὲ Χανούμ ἠγόρασε τὸν μικρὸν Λυκαβηττὸν ἢ Σχιστὴν Πέτραν μὲ μεγάλην ἔκτασιν διήκουσαν μέχρι τοῦ Πανεπιστημίου καὶ πέραν ἀκόμη, τὸν ὁποῖον μικρὸν Λυκαβηττὸν, ἐπειδὴ ἤρχισε νὰ λατομηται, ἀπηλλοτριώσε ἡ Κυβέρνησις, τῇ συστάσει τοῦ Λουδοβίκου, πατρὸς τοῦ Βασιλέως Ὀθωνος. Ἠγόρασε ἀκόμη ἀρκετὴν ἔκτασιν περὶ τὸ σημερινὸν Δημαρχεῖον, μαζῇ μὲ τὸν τραπεζίτην Σταματίου Δεκόξην Βοῦρον, ὅπου κατὰ τὸ σχέδιόν του ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ ὁ Κῆπος τοῦ Λαοῦ. Ἰδικὸς του ἦτο καὶ ὁ χῶρος ὅπου εὑρίσκεται τὸ ξενοδοχεῖον τὸ Πάγκειον, ὁ χῶρος ἐκεῖ πλη-

σίον ὅπου ὑπῆρχεν ἡ οἰκία τοῦ Μιλτιάδου Ράλλη καὶ ὁ χῶρος ὅπου τὸ ξενοδοχεῖον Μέγας Ἀλέξανδρος.

Τὰς ἀπαιτήσεις του ἀπὸ τὰ καταληφθέντα γήπεδα ὑπὸ τῶν ὁδῶν καὶ πλατειῶν τῆς πόλεως, παρεχώρησεν εἰς τὸν γυναικάδελφόν του στρατηγὸν Καρατζᾶν, ὅστις καὶ ἀπεξημιώθη ὑπὸ τοῦ Δήμου Ἀθηναίων.

Εἶχε καὶ δίκας μὲ τὸν Δημήτριον Καλλιφρονᾶν.

Ἀνεμίχθη εἰς διαφόρους ἐπιχειρήσεις. Εἶχεν ἀγοράσει τὰ λατομεῖα λευκοῦ μαρμάρου τῆς Πάρου, τοῦ λεγομένου Λυχνίτου ὡς καὶ τὰ πράσινα μάρμαρα τῆς Τήνου.

Ἐκ τῶν μαρμάρων τῆς Τήνου ἐπρομήθευσε τοὺς 16 κίονας καὶ παραστάδας τῆς Ἐκκλησίας τῶν Καθολικῶν ἐν Ἀθήναις.

Εἶχεν ἐνοικιάσει τὰ λατομεῖα τῆς Πεντέλης καὶ ἐπρομήθευσεν ἐξ αὐτῶν τὴν μεγάλην κλίμακα τῶν Παλαιῶν Ἀνακτόρων.

Εἶχεν ἀποστείλει εἰς τὴν ἔκθεσιν τοῦ Crystallpalace ἐν Λονδίῳ, στήλας ἐκ πρασίνου μαρμάρου τῆς Τήνου, αἵτινες ἔκαμαν λαμπρὰν ἐντύπωσιν ἐκεῖ, κατὰ τὰ τότε γραφέντα.

Εἶχε στείλει καὶ τὸ πρῶτον φορτίον μαρμάρων τῆς Πάρου εἰς Ἰταλίαν. Ἄλλ' οἱ Ἰταλοὶ, φοβηθέντες τὸν ἀνταγωνισμόν διὰ τὰ μάρμαρα τῆς Καρράρας, ἐδυσφήμισαν τὸν Λυχνίτην τῆς Πάρου καὶ ἡ ἐπιχείρησις ἀπέτυχε.

Ἐν τέλει ὁ Μιλτιάδης Ράλλης μ' ἐ πληροφορήσεν ὅτι ὁ Κλεάνθης ἀπέθανε περὶ τὰ 1862. Πράγματι ἐρευνήσας, καθ' ὑπόδειξιν τοῦ πολυπείρου Ἀθηναίου πολιτευτοῦ κ. Νικολάου Λεβίδου εἰς τὸ Δημαρχεῖον τῶν Ἀθηνῶν, ἀνεῦρον τὴν δήλωσιν :

20 Ἀπριλίου 1862

Ἀπέθανεν ἐνταῦθα ὁ Σταμάτης Κλεάνθης, ἑτῶν 60, ἀρχιτέκτων, καταγόμενος ἀπὸ τὴν Βελβεντὸν τῆς Μακεδονίας. Σύζυγός του ἦτο ἡ Εὐφροσύνη Κλεάνθη. Ὁ δηλώσας Ἔμμ. Βενάρδος, ἐπιστάτης τοῦ Κλεάνθους.

Καὶ ἀνεξήγησα τὴν ἡμερομηνίαν τοῦ θανάτου τοῦ Κλεάνθους μὲ τὴν ἐλπίδα ν' ἀνεύρω νεκρολογίαν τινα περὶ αὐτοῦ

εἰς τὰς ἑφημερίδας τῆς ἐποχῆς καὶ λάβω περισσοτέρας ἀκόμη πληροφορίας. Δυστυχῶς δὲν ἐπέτυχα εἰς τὰς ἐρεῦνας μου αὐτάς.

Ὁ Μιλτιάδης Ράλλης μὲ παρέπεμψε καὶ εἰς τὸν στρατηγὸν Ἰ. Δημόπουλον, ὃ ὁποῖος περὶ Κλεάνθους ἐγνώριζε μόνον ὅτι ἦτο συγγενῆς του, ὅτι ἔχασε πολλὰ χρήματα εἰς τὴν ἐπιχείρησιν τῶν μαρμάρων τῆς Πάρου καὶ ὅτι εἶχε πλεῖστα οἰκόπεδα.

Αἱ πληροφορίες αὗται τοῦ Μιλτιάδου Ράλλη ἦσαν δι' ἐμὲ ἀληθινὴ ἀποκάλυψις 1^{ον}, διότι μοὶ παρουσίαζον τὸν ἀρχιτέκτονα Κλεάνθην ὡς τὸν μεγαλύτερον ἐπιχειρηματίαν τῆς ἐποχῆς του. 2^{ον}, διότι μοὶ ἐδείκνυον ὅτι αἱ ἐπιχειρήσεις του ἤρχίζον ἀπὸ τὸ σχέδιον τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων, ἀφοῦ κατ' αὐτὸ ἠνοίγοντο αἱ ὁδοὶ Ἀθηναῖς, Πειραιῶς, Σταδίου καὶ εἰς τὸν ἄξονα τῆς ὁδοῦ Ἀθηναῖς, ἐπὶ τῆς σημερινῆς Πλατείας τῆς Ὀμονοίας, πλησίον τῶν οἰκοπέδων του, ἐτοποθετοῦντο τὰ Ἀνάκτορα μὲ κυρίαν ὄψιν πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν.

*
* *

Ἀπὸ τὸν Ross¹ μανθάνομεν ὅτι ἀπὸ τὸ 1828 ἦλθον δι' Ἰταλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα ὃ μετέπειτα ἀγαπητὸς του φίλος Σάουμπερτ ἐκ Breslau, μαθητῆς τοῦ Schinkel, μαζῆ με τὸν ἀρχιτέκτονα Κλεάνθη, ἐκ τῆς ἰδίας Σχολῆς.

Εἰς δὲ τὴν *Γενικὴν Ἐφημερίδα*, (σελ. 254) εὕρισκομεν τοὺς διορισμοὺς των.

Ἀριθ. 1685

Ἑλληνικὴ Πολιτεία

Ὁ Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος

Ἐπιθυμοῦντες νὰ καταστήσωμεν ὠφελίμους εἰς τὴν πατρίδα τὰς γνώσεις καὶ τὴν ἰκανότητα τῶν κυρίων Σ. Κλεάνθους καὶ Ἐδουάρδου Σχάουμπερτ, μαθητῶν τῆς ἐν Βερολίῳ Ἀκαδημίας καὶ διακεκριμένων ἀρχιτεκτόνων καὶ θέλοντες ν' ἀποδείξωμεν πόσον ἐκτιμῶμεν τὴν εὐγενῆ των ἀφιλοκέρδειαν ἐκ τῆς ὁποίας κινούμενοι ἀπεφάσισαν νὰ ὑπηρετήσουν τὴν Ἑλλάδα.

¹ Erinnerungen und Mittheilungen ans Griechenland σ. 33.

Διατάττομεν :

Α') Οἱ κύριοι Σ. Κλεάνθης καὶ Ἐδουάρδος Σχάουμπερτ διορίζονται Ἀρχιτέκτονες τῆς Κυβερνήσεως, θέλουν δὲ λαμβάνει παρὰ τῶν Γραμματέων τῆς Κυβερνήσεως τὰς ὁδηγίας τὰς ἀναγομένας εἰς τὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα θέλουν τοὺς διαπιστευθῆ.

Β') Ὁ Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας νὰ κοινοποιήσῃ τὸ παρὸν διάταγμα.

Ἐν Ναυπλίῳ τὴν 15 Ἰουνίου 1830

Ὁ Κυβερνήτης

Ἰ. Ἀ. Καποδίστριας

Ὁ Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας

Ν. Σπηλιάδης.

Ἀριθ. 1079

*Ἑλληνικὴ Πολιτεία**Ὁ Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος*

Θεωρήσαντες τὸ ὑπ' ἀρ. 1685 διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποῖου διορίζονται Ἀρχιτέκτονες τῆς Κυβερνήσεως οἱ κ. Σ. Κλεάνθης καὶ Ἐ. Σχάουμπερτ. Ἐπιθυμοῦντες νὰ δώσωμεν πρὸς αὐτοὺς δείγματα τῆς εὐαρεστήσεώς μας καὶ ἐνθαρρύνωμεν αὐτοὺς, καθόσον ἐπιτρέπουν τὰ χρηματικά μέσα τοῦ ἔθνους.

Διατάσσομεν :

1ον) Οἱ κύριοι Σ. Κλεάνθης καὶ Ἐ. Σχάουμπερτ θέλουν λαμβάνει μισθὸν κατὰ μῆνα φοίνικας 160 διὰ τοῦ Προέδρου τοῦ Ὁρφανοτροφείου, ἀπὸ 1ης τοῦ παρόντος ἀρχόμενον.

2ον) Τόπος τῆς διαμονῆς αὐτῶν διορίζεται ἡ Αἴγινα.

3ον) Θέλουν διδάσκει θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς τοὺς ἤδη προηγμένους νέους τοῦ Ὁρφανοτροφείου, ὅσοι ἔχουν κλίσιν καὶ εὐφυΐαν εἰς τὴν τέχνην.

4ον) Θέλουν ἐκπληροῦν τὰς διαταγὰς τῆς Κυβερνήσεως κατὰ τὸ ἄρθρον 1 τοῦ διαληφθέντος διατάγματος.

5ον) Ὁ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίου Παιδείσεως Γραμματεὺς νὰ ἐνεργήσῃ τὸ παρὸν διάταγμα.

Ἐν Ναυπλίῳ τῆ 22 Ἰουλίου 1830

Ὁ Κυβερνήτης

Ἰ. Ἀ. Καποδίστριας

Ὁ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς
Δημοσίου Παιδείσεως Γραμματεὺς

Ν. Χρυσόγελος



Ε. ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΥ

ΣΤΟ ΑΚΡΟΚΟΡΦΟ

— Κατὰ τὸν Ross ¹, ὅταν ὁ Κυβερνήτης Καποδίστριας μετέφερε τὴν ἔδραν τοῦ ἀπὸ τὴν Αἴγινα εἰς τὸ Ναύπλιον, ὁ Κλεάνθης καὶ ὁ Σάουμπερτ παρέμειναν εἰς τὴν Αἴγινα διὰ νὰ περατώσουν μικρά τινα δημόσια κτίρια ἐκεῖ. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀπαυδήσαντες ἀπὸ τὰς ἰδιοτροπίας τοῦ Δυνάστου καὶ τὰς μηχανορραφίας τῶν ὀργάνων του, ἰδίως τοῦ Ἀνδρέου Μουστοξύδη, ἔδωσαν τὴν παραίτησίν των, τὴν ὁποίαν εἶχον καὶ προηγουμένως προσφέρει δυὸ φοράς.

— Ο F. Koerr ² εἰς δημοσίευσιν ὑπὸ τίτλον **Ἐδούαρδου Σάουμπερτ. Τὰ καταληφθέντα χειρόγραφα** μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Σάουμπερτ καὶ ὁ Κλεάνθης ἦλθον εἰς τὰς Ἀθήνας τὸν Νοέμβριον τοῦ 1831, (δηλαδὴ μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Καποδιστρίου, ὅστις ἐνομιζέτο, κατὰ τὸν Ross, ὅτι εἶχε ἀπέχθειαν πρὸς τὰς Ἀθήνας, τὴν πόλιν, ἣτις ἐγέννησε τὸν Ἀρμόδιον καὶ τὸν Ἀριστογείτονα) καὶ ἤρχισαν τὴν ἐκπόνησιν ἀκριβοῦς Χάρτου τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν πέριξ, ἀφ' ἑνὸς χάριν τῶν Ἀρχαιοτήτων, αἵτινες ἐνδιέφερον ὅλον τὸν ἀνεπτυγμένον κόσμον τῆς Εὐρώπης, ἀφ' ἑτέρου διὰ τὴν χρησιμοποίησιν τυχὸν αὐτοῦ ἀργότερον ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως πρὸς καταρτισμὸν τοῦ σχεδίου τῶν Νέων Ἀθηναίων, ἀδιαφόρως τοῦ ἂν ἡ πόλις αὕτη θὰ ὠρίζετο ὡς μέλλουσα Πρωτεύουσα τῆς Ἑλλάδος εἴτε μὴ. Διὰ τὸν δεύτερον τοῦτον λόγον ἐξεπόνθησαν τὸν Χάρτην εἰς μεγαλειτέραν κλίματα (1 : 2000) παρ' ὅσον θὰ ἐχρειάζετο δι' ἀρχαιολογικοὺς σκοποὺς.

— Τὸν Μάϊον τοῦ 1832 ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις ἀνέθεσε εἰς τοὺς κ. κ. Κλεάνθην καὶ Σάουμπερτ νὰ καταρτίσουν τὸ σχέδιον τῆς πόλεως τῶν Νέων Ἀθηναίων, ἀντάξιον τοῦ κλέους καὶ τῆς ὠραιότητος τῶν Ἀρχαίων, χωρὶς ὅμως νὰ προσδιορίσῃ εἰς αὐτοὺς ἂν αἱ Ἀθηναὶ θὰ ἐγίνοντο εἰς τὸ μέλλον Πρωτεύουσα τῆς Ἑλλάδος ἢ ἀπλῶς μία ἐπαρχιακὴ πόλις καὶ χωρὶς νὰ γνωστοποιήσῃ εἰς αὐτοὺς τὰ

¹ Erinnerungen σ. 151.

² Archäologischer Anzeiger. Berlin 1890.

μέσα, τὰ ὁποῖα θὰ διέθετε διὰ τὴν ἀνέγερσιν εἰς ἑκατέραν τῶν δύο περιπτώσεων.

— Ἐν τῇ ἀβεβαιότητι αὐτῇ οἱ ἀρχιτέκτονες ἠκολούθησαν τότε τὴν Κοινὴν γνώμην τῶν Ἑλλήνων καὶ κατήρτισαν τὸ σχέδιον τῆς πόλεως τῶν Νέων Ἀθηνῶν διὰ Πρωτεύουσαν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἔδραν τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Κυβερνήσεως, ὑπολογίζοντες πληθυσμὸν 35000 ἕως 40000 κατοίκων. Ἐτοποθέτησαν δὲ τὰ Ἀνάκτορα ἐπὶ τῆς σημερινῆς Πλατείας τῆς Ὀμονοίας, μακρὰν ὡς ἐφραντάζοντο ἀπὸ τὴν παλαιὰν μικρὰν κωμόπολιν, ἣτις εὐρίσκετο εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως καὶ μακρὰν ἀπὸ τὰς Ἀρχαιότητας.

— Μόλις ὅμως ἐχαράχθησαν ἐπὶ τόπου αἱ γραμμαὶ τῶν ὁδῶν καὶ πλατειῶν, ἀμέσως ἠκούσθησαν πανταχόθεν διαμαρτυρίαι διὰ τὸ σχέδιον καὶ διὰ τὰς μεγάλας κερδοσκοπικὰς ἐπιχειρήσεις ἐπὶ οἰκοπέδων αἱ ὁποῖαι εἶχον γεῖνει, οὕτως ὥστε ἡ Κυβέρνησις ἠναγκάσθη τῷ 1834 νὰ μετακαλέσῃ τὸν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην διάσημον ἀρχιτέκτονα Λέοντα Κλέντσε¹ πρὸς ἀναθεώρησιν τοῦ σχεδίου τοῦ Κλεάνθους καὶ τοῦ Σάουμπερτ.

— Ἦσαν ὅμως τότε πλέον τόσον ἰσχυρὰ καὶ ἀχαλίνωτα τὰ δημιουργηθέντα ἰδιωτικὰ συμφέροντα τῶν ἐντοπίων καὶ τῶν εἰσρεόντων πανταχόθεν ὁμογενῶν καὶ ξένων, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν ἦσαν ἀμέτοχοι καὶ οἱ διευθύνοντες Βαυαροί, οἵτινες καὶ ἀλληλοκατηγοροῦντο μεταξύ των (ὁ Βασιλεὺς Ὅθων δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐνηλικιωθῆ) ὥστε δὲν ἐπετράπη εἰς τὸν Κλέντσε νὰ ἐκπονήσῃ νέον σχέδιον, ἀλλὰ τοῦναντίον ἠναγκάσθη οὗτος, ἐκτὸς μικρῶν παραλλαγῶν, ν' ἀφήσῃ τὸ σχέδιον τοῦ Κλεάνθους καὶ τοῦ Σάουμπερτ ὡς εἶχε, δηλαδὴ ν' ἀφήσῃ τὰς ὁδοὺς Ἀθηνᾶς Σταδίου, καὶ Πειραιῶς νὰ φέρουν πρὸς τὴν Πλατεῖαν τῆς Ὀμονοίας, ὅπου ἦτο καθωρισμένον νὰ τοποθετηθοῦν τὰ Ἀνάκτορα, μολονότι ἐκείνην τὴν στιγμὴν ὁ ἴδιος μετετόπιζεν ὀριστικῶς τὰ Ἀνάκτορα ἀπὸ τὸ κέντρον αὐτό.

¹ Leo von Klenze. Aphoristische Bemerkungen 1838.

ὄπλοφόρησεν ἀπὸ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς Ἑλληνικῆς ἐπανάστασεως, ἐκστρατεύσας ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου. Αἰχμαλωτισθεὶς ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς τῆς Πατρίδος καθ' ἣν στιγμήν ἔμελλε νὰ γένη παρανάλωμα τῆς ἀγριότητος, ἐλυτρώθη παραδόξως καὶ διεσώθη εἰς Γερμανίαν.

Ἐκεῖ αἰσθανόμενος τὸν ἑαυτὸν του καιόμενον ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν ν' ἀποκτήσῃ γνώσεις, αἱ ὁποῖαι ἤμποροῦν μίαν ἡμέραν νὰ συντείνουν εἰς τὴν Πατρίδα του, ἀφιέρωθη εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, εἰς τὴν ὁποίαν παιδιόθεν ἐδείκνυε κλίσιν, ἣτις διεγείρετο εἰς τὴν ψυχὴν του ἀπὸ τὴν θέαν τῶν ὠραίων μνημείων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος».

«Ἄλλὰ τὰ χρηματικὰ μέσα του δὲν ἐβροήθουν τὸν πρὸς τὴν παιδείαν ἔρωτά του. Ὅθεν καὶ ὡς ὁ ὁμώνυμός του Κλεάνθης, ἐπικληθεὶς Φρεάντλης, ποριζόμενος δι' ἰδρώτων καὶ κόπων τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα, ἀφιέρωνεν εἰς τὰς Μούσας τὰς ὀλίγας στιγμάς, τὰς ὁποίας ὑπέκλεπτεν ἀπὸ τὰς ἐργασίας του».

«Τιμηθεὶς πολλάκις ἀπὸ τοὺς διδασκάλους του ὡς μαθητῆς ἀριστος, ὁ φιλόπονος Κλεάνθης ἔφθασε νὰ βραβευθῆ καὶ ἀπὸ αὐτὸν τὸν Βασιλέα τῆς Προυσίας με δῶρα, τὰ ὁποῖα μαρτυροῦσι τρανώτατα καὶ τοῦ βραβεύσαντος τὴν δικαιοσύνην καὶ γεναιοφροσύνην καὶ τοῦ βραβευθέντος τὴν ἀξίαν καὶ τὰς προόδους».

«Μετὰ τὸ τέλος τῶν σπουδῶν του, ἐπιστρέψας ὁ Κλεάνθης εἰς τὴν φίλην Πατρίδα του, ἐξελέξατο ὡς μόνιμον κατοικίαν του τὴν παλαιὰν καθέδραν τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν ὅπου ἐνασχολήθη τέσσαρα ὀλόκληρα ἔτη εἰς τὸ σχέδιον τῆς νεωτέρας πόλεως τῶν Ἀθηνῶν χωρὶς νὰ βλάψῃ ἐπὶ τῆς ὁδοτομίας κανένα τῶν ἰδιοκτητῶν ἀπὸ ἀντιπάθειαν, τὴν ὁποίαν ποτὲ δὲν αἰσθάνθη ἢ καρδιά του, ἢ ἀπὸ ἀπόλαυσιν κέρδους, τὸ ὁποῖον καὶ αὐτομάτως προσγινόμενον πολλάκις κατεφρόνησε».

«Τῆς ἀφιλοκερδείας του δεῖγμα τρανώτατον ἔδωκεν, ὅταν ἢ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς ἡμῶν εὐαρεστηθεὶς νὰ ἐκλέξῃ τόπον πρὸς οἰκοδομὴν τῶν ἀνακτόρων εἰς μέρος ὅπου κατὰ περιστάσιν συνέπεσε νὰ ἔχῃ καὶ ὁ Κλεάνθης διάφορα οἰκόπεδα

καὶ ἐκ τούτου ἐδύνατο νὰ ὠφεληθῇ τὰ μέγιστα, ἐπεὶ σθῆ ἀπὸ τὸν Κλεάνθην διὰ λόγους κοινῆς ὠφελείας νὰ παραιτήσῃ τὴν θέσιν ἐκείνην καὶ νὰ ἐκλέξῃ ἄλλην πλησίον τῆς ὁποίας ὁ καλὸς ἀρχιτέκτων δὲν εἶχεν οὔτε σπιθαμὴν ἰδιοκλήτου γῆς».

«Τοιοῦτος ἐδείχθη ὁ Κλεάνθης! Κόσμιος καὶ τίμιος εἰς ἄλλοδαπὴν, κοσμιώτερος καὶ τιμιώτερος εἰς τὴν πάτριον γῆν. Ἐτη ὀλόκληρα ὑπηρετήσε τὴν Πατρίδα ἄνευ μισθοδοσίας. Ἄς ὁμολογήσουν τώρα καὶ ὅσοι πολῖται ὠφελήθησαν ἀπὸ τὰς γνώσεις καὶ ἀπὸ τοὺς κόπους του χωρὶς κέρδος ἢ ὄφελος τὸ παραμικρὸν ἐκ μέρους τοῦ καλοῦ καὶ ἀξίου Κλεάνθους. Τοιαῦται ὁμολογίαι εἶναι ὁ καλῆτερος στέφανος παντὸς τιμίου ἀνδρός».

*
* *

Ὁ Κλεάνθης καὶ ὁ Σάουμπερτ ὅπως ἐσπούδασαν μαζὺ εἰς τὸ Βερολῖνον, οὕτω μαζὺ ἦλθον καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ταυτοχρόνως διωρίσθησαν καὶ οἱ δύο Ἀρχιτέκτονες τῆς Κυβερνήσεως, ἐν συνεργασίᾳ κατήρτισαν τὸ σχέδιον τῆς πόλεως τῶν Νέων - Ἀθηνῶν, μαζῆ ἀνήγειρον διαφόρους οἰκοδομὰς¹ καί, ὡς φαίνεται εἶχον κοινὰ πλεῖστα οἰκονομικὰ συμφέροντα, ἂν καὶ ὁ Κλεάνθης ἐμφανίζεται πάντοτε μόνος εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις.

Οἰκοδομαὶ ἀνεγερθεῖσαι ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος Κλεάνθους ἀναφέρονται πολλαί.

1) Ἡ οἰκία του παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως.

2) Τὸ μέγαρον τῆς δουκίσσης τῆς Πλακεντίας, παρὰ τὸν Ἰλισσόν, ὅπου ἐγκατεστάθη ἐσχάτως τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον.

3) Τὸ ἕτερον ἐν Πεντέλῃ μέγαρον τῆς Δουκίσσης τῆς Πλακεντίας 1841.

4) Ἡ οἰκία τοῦ τραπεζίτου Ἀμβροσίου Ράλλη 1845, δηλαδὴ ἢ μέχρι σήμερον Ἀγγλικὴ Πρεσβεία.

¹ Ross Erinnerungen (σ. 36) π.χ. τὴν ἔκτασιν τοῦ ναυάρχου Pulteney Malcolm ἐν Πατησίοις (νῦν Ἀσουλὸν τῶν Ἀνιάτων) 1830.

5) Ἡ οἰκία τῆς κοντέσσας Θεοτόκη, εἰς τὴν ὁδὸν Σοκράτους.

6) Ἡ Ἀγγλικὴ Ἐκκλησία¹ 1838.

Ἐν τούτοις κατὰ τὸν Ross² ὁ Σάουμπερτ ἠγόρασε ὑψηλὰ εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως, ἓνα τουρκικὸν ἐρείπιον, τὸ ὁποῖον ἐπισκευάσας κατώκησε μαζῆ μετὸν Κλεάνθην. Αὐτὸ τὸ οἶκημα ἐχρησίμευσε τῷ 1837 διὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ νέου Ὀθωνείου Πανεπιστημίου.

Κατὰ δὲ τὸν F. Stauffert, ἀρχιτέκτονα τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ἀπὸ τὸ 1835—1843, τὸ σχέδιον τῆς Ἀγγλικῆς Ἐκκλησίας ἐξεπονήθη ἀπὸ τὸν Χριστιανὸν Χάνσεν ἀρχιτέκτονα τοῦ κτιρίου τοῦ Πανεπιστημίου.

*
* *

— Εἰς τὰ 1845 ἐδημιουργήθη διένεξις μεταξὺ τοῦ Σ. Κλεάνθους καὶ τοῦ ἀρχιτέκτονος Λ. Καυταντζόγλου διὰ τὸ μέλλον ν' ἀνεγερθῆ τότε Κατάστημα τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἑταιρείας, τὴν ὁποίαν δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν ἀπὸ τὴν *Ἐκθεσιν* τοῦ πρώτου εἰς ἰδιαίτερον φυλλάδιον καὶ τὴν *Ἀπάντησιν* τοῦ δευτέρου εἰς ἄλλο παρόμοιον.

Χωρὶς νὰ εἰσέλθω εἰς τὴν οὐσίαν τῆς διενέξεως, δὲν δύναμαι νὰ μὴ παραθέσω ἓν ἀπόσπασμα τοῦ ἀρχιτέκτονος Καυταντζόγλου.

.... «Πρὸς ἀπάντησιν δὲ τούτων ἐμφανίζω, ἐπειδὴ μὲ ἀναγκάζεις, τὰς περὶ τῶν σπουδῶν μου ἀποδείξεις³ τὰς ὁποίας, ὡς ἀπλοῦς καὶ ἀπορος μαθητῆς ἔλαβον εἰς τὰς Ἀκαδημίας καὶ τὰς τῶν ἐπαίνων τῶν ὁποίων ἤξιώθην, εἰς τὴν Εὐρώπην, πρὸ τῆς εἰς Ἑλλάδα ἀφίξεώς μου, τὰς ὁποίας ὡς ἀπλῆν ἀντίρρησιν ἐπιφέρω εἰς τὰς κατηγορίας Σου. Ὅθεν τολμῶ νὰ Σὲ παρακαλέσω νὰ ἐμφανίσῃς ἐπίσης καὶ Σὺ ἀποδείξεις τοῦλάχιστον, τῶν περὶ τὴν τέχνην σπου-

¹ Ο. Μίλλερ Ἐπιφυλλίδες (σ. 26).

² Erinnerunggen σ. 33.

³ Καὶ ἀπαριθμοῦνται ἅπτεροι τίτλοι αὐτοῦ.

δῶν Σου, διὰ τὴν φανῆ ὅτι ἔχεις δικαίωμα νὰ ἐπικρίνης ἀρχιτέκτονας, ἐπειδὴ μέχρι τοῦδε ἐκ τῶν ἔργων Σου κ. Κλεάνθη, οὐδεὶς εὐλόγως δύναται νὰ σὲ ὀνομάσῃ κατὰ τὸν ὀρισμὸν τοῦ περὶ τὴν τέχνην φιλοσόφου Βιτρουβίου ἀρχιτέκνονα, ἀλλ' ἀρχιτεκτονικὸν ἀπλῶς ἐργολάβον».

— Παρὰ ταῦτα ὁ Κλεάνθης δὲν ἦτο ἀπλῶς ἀρχιτεκτονικὸς ἐργολάβος, ὡς φαίνεται ἐξ ὧν παρέθεσα. Ἦτο τ' ὀλιγώτερον μέγας ἐπιχειρηματίας, ἴσως ὁ μεγαλύτερος τῆς ἐποχῆς του ἐν Ἑλλάδι. Καὶ θὰ ἐνδιέφερε νὰ τὸν παρακολουθήσωμεν καὶ εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις του ὅποτε θὰ ἠδυνάμεθα νὰ εὕρωμεν τὰ κέρδη του καὶ τὰς ζημίας.

— Ἄλλ' ἡμᾶς θὰ ἐνδιέφερε περισσότερον νὰ ἐξετάσωμεν τὸν Κλεάνθην ὡς ἀρχιτέκτονα, ἀφοῦ εἰς αὐτὸν ἔλαχεν ὁ κληρὸς νὰ ἐπιληφθῆ μετὰ τοῦ Σάουμπερτ τοῦ μεγαλυτέρου ἀρχιτεκτονικοῦ προβλήματος τῆς ἐποχῆς του, δηλαδὴ τοῦ καταρτισμοῦ τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως τῶν Νέων - Ἀθηνῶν. Δυστυχῶς πρὸς τοῦτο δὲν ἔχομεν σήμερον πρόχειρα τὰ στοιχεῖα διὰ νὰ χωρίσωμεν τὸν Κλεάνθην ἀπὸ τὸν Σάουμπερτ, ὅποτε θὰ ἠδυνάμεθα νὰ εὕρωμεν καὶ ποῖος ἐκ τῶν δύο ἦτο καλύτερος ὡς ἀρχιτέκτων.

— Ἐπομένως ἀναγκάζομεθα νὰ καταλογίσωμεν καὶ εἰς τοὺς δύο μαζῆ τὸ κατ' ἐμὲ μεγαλύτερόν των ἁμάρτημα, δηλαδὴ τὸ ὅτι δὲν κατώρθωσαν νὰ εὕρουν καὶ μᾶς κληροδοτήσουν τὸ φυσικὸν σχέδιον τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἀλλ' ἠνάγκασαν τὸν κόσμον ἀπὸ τὸ 1834 εἰς τὸ διηνεκές, ἐπὶ παραδείγματι ν' ἀνεβοκατεβαίνῃ τὴν ὁδὸν Σταδίου, διὰ τὸν φανταστικὸν λόγον ὅτι ἡ ὁδὸς αὕτη θὰ συνέδεέ ποτε ἀπ' εὐθείας τὰ Ἀνάκτορα, τὰ ἐπὶ τῆς Πλατείας τῆς Ὀμοιοίας, μὲ τὸ Στάδιον.

— Ἡ κατηγορία τὴν ὁποίαν ἐδημοσίευσεν ἡ ἐφημερὶς Ἀθηνᾶ τῆς 14^{ης} Νοεμβρίου 1834, ὅτι «ἡ Ἀρχὴ πρέπει ν' ἀναγκαιώσῃ τὴν καταστρεπτικὴν ὁρμὴν τοῦ Κλεάνθους διορίζουσα νὰ γείνουν αἱ ὁδοὶ καὶ αἱ πλατεῖαι ὅπου τὸ καλοῦν ἡ φυσικὴ θέσις τῆς πόλεως καὶ οἱ ὑγειονομικοὶ κανόνες ἦτο βᾶσιμος.

— Ἀλλὰ δὲν θέλω νὰ παραδεχθῶ καὶ τὸ τέλος τῆς

κατηγορίας, ὅτι ὁ Κλεάνθης κατήρτισε τὸ σχέδιον τῆς πόλεως μόνον καὶ μόνον πρὸς ἰδιοτελεῖς σκοπούς, δηλαδὴ χάριν τῶν συμφερόντων του παρὰ τὴν Πλατεῖαν τῆς Ὁμονοίας, διότι ὁ Κλεάνθης, ἂν εὑρισκε καλύτερον σχέδιον ἅπ' αὐτὸ ὅπου μᾶς ἐκληροδότησε, εἶχεν ὅλον τὸν ἀπαιτούμενον καιρὸν φαντάζομαι, ν' ἀγοράσῃ οἰκόπεδα σύμφωνα μὲ αὐτό, ἀφοῦ διέμενε πλησίον τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τὸ 1828. Δὲν θὰ τοῦ ἔλειπον αἱ εὐκαιρίαι, ἐντὸς μιᾶς τετραετίας, νὰ συνταγίσῃ τὸ συμφέρον του μὲ τὸ συμφέρον ἄλλου καλύτερου σχεδίου του.

— Ἐπειδὴ δὲ βλέπω ὅτι οὔτε εἰς τὸν μετέπειτα κληθέντα (κατὰ τὸ 1834) διάσημον ἀρχιτέκτονα Κλέντσε ἐπετράπη ν' ἀνατρέψῃ τὸ σχέδιον τοῦ Κλεάνθους καὶ τοῦ Σάουμπερτ καὶ καταρτίσῃ νέον, ἐν ᾧ μετετόπιζε πλέον τὰ Ἀνάκτορα ἐκ τῆς Πλατείας τῆς Ὁμονοίας, τείνω νὰ πιστεύσω ὅτι ἐκείνην τὴν ἐποχὴν δὲν ὑπῆρξεν οὐδεὶς ἀρμόδιος δυνάμενος νὰ ἀντιληφθῇ τὸ γενικὸν συμφέρον τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ νὰ τὸ ἐπιβάλλῃ.

Αὗται εἶναι αἱ πληροφορίαι περὶ τοῦ ἀρχιτέκτονος Σταματίου Κλεάνθους, τὰς ὁποίας κατώρθωσα νὰ συλλέξω.

Τὰς παραδίδω εἰς τὴν δημοσιότητα ἐπὶ τῇ Ἑκατονταετηρίδι τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, διὰ νὰ τὸν ἀνασύρω ἐκ τῆς λήθης. Δὲν εἶχον τὴν πρόθεσιν νὰ τὸν δυσφημίσω ἀναγράφων τὰ συμβάντα. Τοῦναντίον προσεπάθησα νὰ τὸν ἐξαγνίσω. Καὶ μοὶ φαίνεται ὅτι τὸ ἐπέτυχον ἐπαρκῶς.

Θὰ τὸ ἐπετύγχανα δὲ τελείως, ἂν ἤθελον νὰ παραβάλλω ἐκεῖνα ὅπου συνέβησαν πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν, μὲ ὅσα ἐγένοντο καὶ γίνονται τελευταίως εἰς τὸ σχέδιον τοῦ Ἀστεος τῆς Παλλάδος. Ἄλλ' αὐτὴν τὴν παραβολὴν ἀφίνω νὰ ἐπιχειρήσῃ ὁ ἀναγνώστης καὶ μόνος του.

ΠΑΥΛΟΣ ΒΑΚΑΣ

Ἀρχιτέκτων